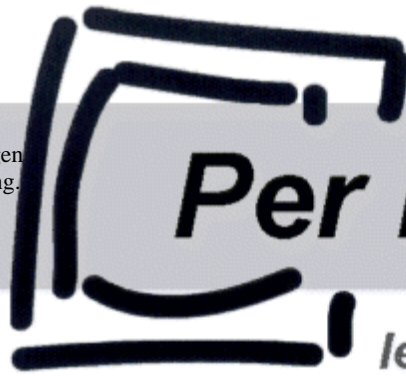

Leerkrachten: didactische aanwijzingen vindt u op pagina 3/4 van de handleiding. De leerlingenpagina's zijn kopieerbaar voor gebruik in de klas

Per Expresse

lessen in wereldnieuws

EERLIJKE HANDEL

De macht van de consument

We hebben van alles nodig: eten en drinken, kleding, benzine, energie, boeken, verzekeringen, vakanties, enzovoort. Allemaal goederen en diensten. Het systeem waarin onze behoeften worden bevredigd heet 'de economie'. Twee belangrijke pijlers van die economie zijn de makers/leveranciers (producenten) en de afnemers (consumenten) van goederen en diensten. Producenten en consumenten treffen elkaar op de 'markt', een verzamelnaam voor alle plekken waar gekocht en verkocht wordt. Consumenten kopen die zaken waaraan ze behoefte hebben. Belangrijk daarbij is de prijs: consumenten willen geen goederen en diensten die te duur zijn. Voor sommige consumenten is bij een koopbeslissing de prijs het belangrijkste argument. Maar er zijn ook veel consumenten die op andere zaken letten. We noemen een paar voorbeelden. De lijst is niet compleet:

- Consumenten letten op veiligheid van voedsel. Ze willen weten wat er in hun eten zit;
- Consumenten willen geen producten die met behulp van kinderarbeid zijn gemaakt;
- Consumenten willen geen producten waarvoor arbeiders in lage-lonen-landen worden onderbetaald of die onder mensonwaardige omstandigheden zijn gemaakt;
- Consumenten willen geen voedsel waarvoor dieren slecht worden behandeld. Denk aan kippen in legbatterijen, kalveren in kisten, varkens op roosters zonder bewegingsvrijheid. Denk ook aan bont of aan dierproeven.
- Consumenten willen producten die op een duurzame manier worden gemaakt. Dat wil zeggen dat bij het maken ervan gelet wordt op het milieu en op een verantwoord gebruik van grondstoffen.

Producenten bieden die zaken aan, waarvan ze denken dat de consument er behoefte aan heeft. Als voldoende consumenten aangeven dat ze bepaalde zaken niet willen, dan is het snel afgelopen met dergelijke ongewenste zaken. Als consumenten bijvoorbeeld geen sportschoenen willen, gemaakt door kinderhanden, dan zal de leverancier daar snel mee stoppen.

Consumenten zijn dus machtig. Ze kunnen twee dingen doen:

1. ze kunnen besluiten om goederen te *boycotten*: geen benzine van merk x, geen bananen van leverancier y, geen koffie van brander z. En als producenten x, y of z dat merken in de verkoop, dan dwingt de consument deze bedrijven tot het gewenste gedrag – tot ethisch verantwoord gedrag;
2. ze kunnen besluiten om bepaalde goederen *juist wel te kopen*, als zeker is dat ze op de gewenste, ethisch verantwoorde, manier zijn gemaakt. Dergelijke goederen en diensten hebben meestal een keurmerk om de klant te laten weten 'dat het goed zit'. Zo zijn er onder andere het EKO-keurmerk voor biologische producten, het Max Havelaar-keurmerk voor een eerlijke prijs rechtstreeks aan de koffie- of bananenboer, en het FSC-keurmerk voor hout dat duurzaam is aangeplant en gekapt.

In de praktijk valt het met de macht van de consument wat tegen. Van de meest recente boycotts hebben de producenten niet veel gemerkt. Hun afzet nam niet of nauwelijks af. En in de winkels hebben de best verkopende keurmerkproducten een aandeel in de verkoop van rond de 5%. Veel mensen zeggen wel te letten op het keurmerk, maar kopen toch iets anders, bijvoorbeeld omdat het keurmerkproduct duurder is.

1. Consumenten hebben dus pas macht als ze zich verenigen. Maar ja, hoe krijg je consumenten op één lijn? Bedenk een campagne, met alles erop en eraan, om de consumenten bij jou op school zo ver te krijgen dat ze kiezen voor een verantwoord gemaakt product, bijvoorbeeld chocolade met een Max Havelaar-keurmerk. Denk aan soort informatie, informatiekanaal, overredingstechnieken, reclame, verschillende media, enzovoort. Kijk ook hoe bijvoorbeeld de Stichting Max Havelaar dat aanpakt.

Heb je vragen of opmerkingen of zoek je extra informatie, kijk dan op Internet: www.cmo.nl

**Max Havelaar:
koffie zonder bijmaak**

VRIJHANDEL EN EERLIJKE HANDEL

Sinds de Tweede Wereldoorlog is de internationale handel flink toegenomen. Het is steeds makkelijker en goedkoper geworden om spullen van het ene land naar het andere te vervoeren. Snijbloemen die vanmorgen nog in een kas in Aalsmeer staan, kun je morgenochtend in een bloemenwinkel in Tokyo kopen. Bananen, sportschoenen, computerspelletjes en cd-spelers komen overal ter wereld vandaan en liggen bij ons in de winkel.

Toch is het nog niet zo heel lang geleden dat de meeste spullen die je kocht in ons land zelf gemaakt werden. Elk land streefde ernaar om genoeg voedsel te produceren om de eigen bevolking te voeden. En ook kleren, meubels, fietsen, tv-toestellen en allerlei huishoudelijke apparaten werden door de eigen industrie gemaakt. Als bepaalde producten in een ander land goedkoper gemaakt konden worden dan in ons land werd aan de grens extra belasting op die producten geheven. Op die manier werd de Nederlandse industrie beschermd.

Handelsbeperkingen

Als een land besluit om zijn eigen bedrijfsleven te beschermen, kan het verschillende dingen doen. De regering kan besluiten om de *invoer* van bepaalde producten te *verbieden*. Ze kan ook een speciale belasting heffen op bepaalde producten uit een ander land zodat die duurder worden dan Nederlandse. We noemen dat *invoerrechten*. De regering kan ook besluiten om bijvoorbeeld Nederlandse appeltelers *subsidie* te geven. Die krijgen dan een paar centen extra voor elke kilo appels. Zo kunnen ze de prijzen van hun producten laag houden (zie voor landbouw-subsidies verder werkblad 5). De regering kan ook nog besluiten om maar een bepaalde hoeveelheid van iets in te voeren. Boven die hoeveelheid gaat de grens op slot. We noemen dit een *quotum*.

Als elk land op eigen houtje regels opstelt voor het in- en uitvoeren van producten uit andere landen is dat lastig voor de internationale handel. Voor grote bedrijven als Philips en Sony is het veel goedkoper om cd-spelers of spelcomputers in één grote fabriek te maken en ze dan naar andere landen te vervoeren. Die fabriek zetten ze daar neer waar ze het goedkoopste kunnen produceren. Dat is meestal in een land waar de lonen laag zijn. Daarom is er al in 1948 een overeenkomst gesloten om invoerbelastingen zoveel mogelijk te verlagen of af te schaffen.

De internationale handel is steeds vrijer geworden. Er zijn steeds minder regels die voorschrijven hoeveel je van iets mag in- en uitvoeren en hoeveel je daarvoor moet betalen. De vrijhandel regelen we via de Wereld Handels Organisatie (WTO, World Trade Organisation). De WTO is een machtige organisatie waar ongeveer 150 landen lid van zijn. Afspraken die door de WTO-landen worden gemaakt, zijn verplichtingen die de aangesloten landen moeten nakomen. Een van de belangrijkste eisen die de WTO aan landen stelt, is dat ze hun markten open stellen voor de vrije in- en uitvoer van producten.

Eens in de twee jaar komen de ministers van de lidstaten bijeen om besluiten te nemen. Deze vergaderingen vinden telkens ergens anders plaats (zie ook werkblad 6). Het gaat allang niet meer alleen over de handel in goederen. Er worden ook afspraken gemaakt over diensten, investeringen en patenten.

Bij *diensten* moet je denken aan toerisme, verzekeringen, onderwijs, openbaar vervoer, drinkwatervoorziening en elektriciteit. Bij *investeringen* gaat het over de mogelijkheid om in andere landen winkels, banken en fabrieken te kopen. *Patenten* zijn een soort vergunningen die een bedrijf krijgt waarbij *alleen zij* een bepaald product (bijvoorbeeld medicijnen) mogen verkopen. Een ander bedrijf mag zo'n product dan niet zomaar namaken.

De internationale handel heeft steeds meer invloed op het dagelijks leven van steeds meer mensen. Wat je eet, hoeveel je betaalt voor een T-shirt of gympen, of je werk hebt of niet, dat wordt allemaal beïnvloed door de regels die door de WTO worden opgesteld.

In Thailand naaien vrouwen voor een habbekrats sportschoenen in elkaar die in ons land voor veel geld verkocht worden

Alle landen binnen de WTO hebben één stem. Je zou dus denken dat alle landen, dus ook de arme landen, evenveel te zeggen hebben. In de praktijk is dat niet zo. Veel arme landen hebben geen geld om iemand regelmatig naar het hoofdkantoor van de WTO te sturen. Zij hebben veel te weinig deskundigen om opgewassen te zijn tegen de rijke landen.

Is vrijhandel ook eerlijke handel?

Geen enkele beperking aan de handel opleggen lijkt mooi, maar heeft ook een aantal belangrijke gevolgen. Stel dat een groot bedrijf zo goedkoop mogelijk T-shirts wil laten maken. Als er geen regels gelden, kan zo'n bedrijf ervoor kiezen om zijn kleren te laten maken in een land waar men het niet zo nauw neemt met de rechten van arbeiders. Of het milieu. En waar de lonen zo laag zijn dat mensen er niet menswaardig van kunnen leven. Onder de regels van de WTO kan een land niet zomaar weigeren om dergelijke producten in te voeren. Of neem het kappen van tropisch hardhout. Veel arme landen kunnen het geld van de houtkap goed gebruiken, maar het is slecht voor het milieu.

Veel landen in de Derde Wereld hebben geen eigen industrie waar auto's, medicijnen, computers en huishoudelijke apparaten worden gemaakt. Die moeten voor veel geld in andere landen worden gekocht. Wat ze vaak wel hebben, zijn grondstoffen (koffie- en cacao bonen, bananen, sojabonen). Die brengen juist weer niet zoveel geld op. Steeds meer mensen vinden dat de internationale handel veel eerlijker moet verlopen. Zij willen niet dat tapijten of sportschoenen door kinderen gemaakt worden. En zij willen ook best wat meer betalen voor koffie of een spijkerbroek als de koffieboer of textielarbeider daarmee een fatsoenlijk inkomen krijgt.

1. Organiseer je eigen WTO-conferentie. Groepjes van 2 of 3 leerlingen vertegenwoordigen een land. Jullie moeten het eens zien te worden. Dat kan betekenen dat je compromissen moet sluiten en zoveel mogelijk medestanders moet zien te vinden, bijvoorbeeld door toe te geven aan bepaalde eisen en verlangens van andere landen. Na afloop stel je een slotverklaring op waarin staat wat jullie gezamenlijk besloten hebben.

- **Zuid-Afrika:** veel mensen gaan dood aan aids. Jullie hebben veel te weinig geld om de dure aids-medicijnen te kunnen betalen. Je wilt de recepten hebben van die medicijnen om ze goedkoop na te kunnen maken.
  - **Tanzania:** jullie land haalt het grootste deel van zijn inkomsten uit de export van koffie. Maar omdat er veel te veel koffie geproduceerd wordt, is de prijs zo laag dat veel koffieboeren niet rond kunnen komen. Je wilt dat de grote koffiebranders in de westerse wereld meer voor de ruwe koffiebonen gaan betalen. Ook wil je graag zelf koffie branden en malen en in het Westen verkopen.
  - **Frankrijk:** veel boeren houden ermee op omdat ze veel te weinig verdienen. Omdat ze op het platteland geen toekomst hebben, vertrekken ze naar de stad. Daarom loopt het platteland leeg, winkels en scholen gaan dicht. Je wilt de bestaande subsidie aan de eigen boeren in stand houden zodat het platteland leefbaar blijft.
  - **De VS:** jullie produceren enorme hoeveelheden genetisch gemanipuleerde maïs die je zonder belemmeringen wilt kunnen uitvoeren naar Europa. Het overschot willen jullie besteden om de honger in Afrika mee op te lossen.
  - **Nederland:** de boeren in jouw land produceren zoveel melk dat er een groot overschot dreigt. Van een deel van die melk maak je melkpoeder dat je met flinke subsidie naar Midden-Amerika exporteert. De boeren dáár kunnen zelf niet voor die prijs werken. Velen van hen moeten ophouden met boeren.
  - **Zwitserland:** de farmaceutische industrie hier heeft veel geld gestoken in het maken van medicijnen tegen aids en malaria. Die medicijnen zijn beschermd met patenten zodat ze niet zomaar goedkoop nagemaakt kunnen worden. Als dat wel gebeurt, kan er niet meer zoveel geld besteed worden aan het zoeken naar nieuwe medicijnen.
  - **Ethiopië:** in jouw land gaan de mensen dood van de honger. De koffiebonen die jullie uitvoeren brengen veel te weinig op. Jij wilt voedselhulp en een hogere prijs voor de koffiebonen.
  - **China:** in jouw land worden veel producten gemaakt door westerse bedrijven omdat de lonen er zo laag zijn. Je wilt voorkomen dat andere landen producten uit jouw land gaan boycotten of extra gaan belasten met invoertarieven om je zodoende te dwingen betere arbeidsvoorwaarden voor de arbeiders te scheppen.
2. Huiswerk: onderzoek je eigen kamer en probeer van zoveel mogelijk voorwerpen te achterhalen in welk land ze gemaakt zijn: meubels, boeken, cd's, elektrische apparaten, vloerbedekking, kleren, make-up enzovoorts. Probeer zo volledig mogelijk te zijn. Vergelijk daarna in de klas jullie lijstjes.
  3. De sterk toegenomen wereldhandel heeft geleid tot *globalisering* (= letterlijk: verspreiding over de hele wereld). Ideeën, geld, goederen en diensten verspreiden zich razendsnel over de hele aardbol. Dat heeft ook gevolgen voor de manier waarop wij leven. Denk alleen maar aan het feit dat McDonalds, Nike en Coca Cola niet meer weg te denken zijn. Er zijn mensen die denken dat daarmee een eenvormige cultuur ontstaat (iedereen eet dezelfde hamburger, draagt dezelfde spijkerbroek en kijkt naar dezelfde tv-series). Zij vinden dat een bedreiging van onze eigen cultuur. Ben je het daarmee eens? Waarom wel of niet?

OP DE AGENDA VAN CANCÚN: TRIPS ...

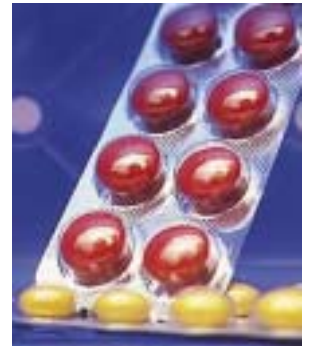
In 1994 hebben de WTO-landen het TRIPs-verdrag ondertekend. TRIPs staat voor Trade-related aspects of intellectual property rights (= Handelsgerelateerde aspecten van intellectueel eigendomsrechten). Hierin staat dat bedrijven het intellectuele eigendom hebben op de producten die ze maken, zoals apparatuur en voedingsmiddelen. Ook hebben bedrijven rechten op muziek, film, boeken en uitvindingen. Het intellectueel eigendom wil zeggen dat anderen het product niet mogen namaken of kopiëren zonder toestemming van het bedrijf. Voor toestemming zal meestal betaald moeten worden. De intellectueel eigendomsrechten worden ook wel *copyrights* (bij boeken, films, cd, foto's, software ed.; in boeken zie je vaak voor copyrights het teken © staan) genoemd. Als het gaat om producten of uitvindingen spreken we over *patent of octrooi*. Intellectueel eigendomsrechten zijn een bepaalde tijd geldig; voor patenten is dit minimaal 20 jaar. Door het TRIPs-akkoord zijn ook producten beschermd die erg belangrijk zijn voor arme landen. De belangrijkste zijn medicijnen en zaden.

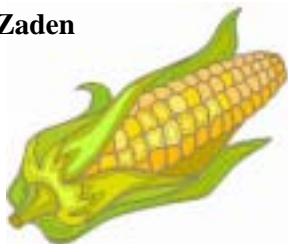
1. Waarom moet betaald worden voor het namaken van producten?
2. Wat zijn de gevolgen als muziek en boeken vrij gekopieerd mogen worden?

Medicijnen

Bedrijven die geneesmiddelen ontwikkelen noemen we farmaceutische bedrijven. Deze bedrijven steken veel geld in onderzoek en ontwikkeling. Dat geld verdienen ze terug met de verkoop van de medicijnen. Pas na 20 jaar mogen andere bedrijven die medicijnen namaken. Dat is zo afgesproken in het TRIPs-akkoord, anders zou geen enkel bedrijf meer miljoenen willen investeren in de ontwikkeling van medicijnen. Het gevolg van het akkoord is echter dat belangrijke medicijnen voor veel mensen in ontwikkelingslanden te duur zijn. Zeer veel aids-patiënten in arme landen overlijden omdat ze geen dure westerse medicijnen kunnen betalen. Veel WTO-leden vinden dat dit niet kan. Daarom is bij de vorige Ministeriële WTO-conferentie van Doha (november 2001) overeengekomen dat het patentrecht op medicijnen niet geldt als de volksgezondheid van een land in gevaar is. Landen met een eigen farmaceutische industrie mogen dan medicijnen voor levensbedreigende ziekten (zoals aids, malaria en tuberculose) namaken. In deze verklaring staat ook dat landen zonder farmaceutische industrie merkloze imitatie-medicijnen mogen importeren. Dit laatste punt werd echter door de VS geblokkeerd, op aandrang van de farmaceutische bedrijven in Amerika. Vlak voor de conferentie van Cancún lijkt het erop dat op dit laatste punt toch een akkoord is bereikt. Ontwikkelingslanden mogen goedkope medicijnen uit landen als Brazilië en India importeren. Veel deskundigen twifelen echter of dit akkoord werkelijk voor goedkope medicijnen zal zorgen. Er zijn namelijk erg strenge voorwaarden aan verbonden die veel kosten met zich meebrengen.

Zaden

Oorspronkelijk waren patenten bedoeld voor 'niet-levende' uitvindingen. Maar met de komst van de gentechnologie kunnen bedrijven (meestal grote multinationals uit de rijke landen) ook patent aanvragen op genetisch veranderde gewassen.

Boeren moeten betalen voor het gebruik van deze gepatenteerde gewassen. Het bewaren van de oogst als zaaigoed voor volgend jaar is verboden. Soms is er aan het gewas een terminator-gen toegevoegd waardoor het zaad van de planten onvruchtbaar is.

De ontwikkelingslanden protesteren fel tegen de handelwijze van die multinationals. Zij zeggen dat de westerse bedrijven de eeuwenoude kennis van inheemse volken van bepaalde gewassen misbruiken. Met behulp van hun kennis veranderen de bedrijven wat aan die gewassen en nemen patent op het vernieuwde gewas. Daarna gaan ze de boeren geld vragen voor het zaad dat die vroeger gratis hadden, omdat ze dat na iedere oogst bewaarden.

Bij de WTO-conferentie spreken de ministers over het patentrecht op genetische veranderde gewassen. De ontwikkelingslanden willen een herziening van dit onderdeel van het TRIPs-akkoord. Ze willen een betere regeling: de patent-aanvrager moet het land van herkomst van het genetisch materiaal en/of de traditionele kennis vermelden en bewijzen dat ze toestemming hebben van de betrokken inheemse gemeenschap. Zo zouden de inheemse volken kunnen meeprofiten van de opbrengsten van de zaadpatenten.

3. Kijk op <http://www.artsenzondergrenzen.nl/index.php?pag=tropischeziektes>. Maak een overzicht van het aantal patiënten en de landen waar malaria, aids en tuberculose het meest voorkomen.
4. Zoek informatie over gentechnologie op internet. Welke voor- en nadelen worden genoemd?

... EN LANDBOUWSUBSIDIES

Rijke landen steunen hun landbouw door *subsidies* te geven aan hun boeren. In de VS krijgen boeren geld om hun inkomen op peil te houden, in de EU krijgen boeren meer geld naarmate ze meer land en/of meer stuks vee hebben. Ook heffen rijke landen *invoerrechten* op producten die in andere landen goedkoper worden gemaakt dan in hun eigen land. Die heffingen maken de ingevoerde producten duurder, dus moeilijker te verkopen dan de producten van eigen makelei. Zo beschermt Japan zijn rijstboeren tegen invoer van rijst uit landen als China waar de rijst goedkoper is dan in Japan. Verder geven rijke landen *exportsubsidies* voor hun landbouwproducten zodat die voor andere landen goedkoper worden en meer aftrek krijgen. Ook worden er voor bepaalde producten *bodemprijzen* vastgesteld. Daar mag de marktprijs niet onder zakken. De EU doet dat bijvoorbeeld voor melk, graan en zetmeelaardappelen. Zakt de prijs van deze producten onder de bodemprijs, dan koopt de EU de producten tegen deze bodemprijzen op. Ten slotte doen rijke landen *overschotten* van landbouwproducten in andere landen *van de hand*. De VS geven ze als voedselhulp weg, de EU dumpst ze, dat wil zeggen: verkoopt ze tegen afbraakprijzen. In beide gevallen zakken prijzen op de wereldmarkt waardoor boeren, die vaak toch al arm zijn, nog minder verdienen aan wat ze verkopen.

Als in 1957 de Europese Unie wordt opgericht, willen de lidstaten gezamenlijk hun landbouw steunen. De voedselproductie moet omhoog, boeren moeten altijd een redelijk inkomen hebben en voor iedereen moet er voldoende en betaalbaar voedsel zijn. De opbrengst stijgt echter sneller dan men in 1957 verwacht dankzij modernisering van de landbouw. Ook gaan boeren steeds meer produceren omdat ze dan meer subsidie krijgen. Daardoor maken boeren meer vlees, melk en andere producten dan er in de EU verkocht kunnen worden en moet de EU handenvol geld uitgeven om de overschotten op te kopen, te bewaren en te dumpen in andere landen. Ook wordt het aantal boeren dat subsidie van de EU krijgt groter omdat er nieuwe landen bijkomen. Het aantal lidstaten groeit van zes naar vijftien. In 2002 besteedt de EU 43 miljard euro aan steun aan de landbouw op een begroting van 90 miljard. Vanaf 2004 zal dat nog meer zijn; dan komen er tien lidstaten bij en groeit het aantal boeren in de EU van 7 naar 11 miljoen.

Ontwikkelingslanden willen dat rijke landen hen meer de kans geven om hun producten in die landen te verkopen. Nu kunnen ze hun producten moeilijk in het Westen kwijt en zijn de prijzen op de wereldmarkt vaak laag. Daardoor kunnen veel boeren nauwelijks rondkomen van wat ze verdienen aan hun producten. Tijdens de WTO-top in Doha (Qatar) in 2001 beloven de rijke landen rekening met hen te houden. Ze zouden alle subsidies op uitvoer van hun landbouwproducten afschaffen en het mes zetten in andere vormen van steun aan hun eigen landbouw. Ook zouden ze ervoor zorgen dat er in de armste landen voldoende voedsel voor iedereen is en dat boeren daar kunnen rondkomen met wat ze verdienen. Van die beloftes is echter weinig terechtgekomen.

Natuurlijk, het is een grof schandaal dat de rijke landen 311 miljard dollar per jaar uitgeven aan steun aan hun landbouwsector en 52 miljard dollar aan ontwikkelingshulp. Of, om het verschil schrijnend duidelijk te maken: een Europese koe ontvangt twee keer zoveel subsidie als het gemiddelde inkomen van een inwoner in Afrika.

NRC Handelsblad van 22 juli 2003

Een koe die in de Europese Unie mag grazen, ontvangt per jaar 913 dollar zuivelsubsidie uit de Brusselse kas (...) Nog altijd leven 1,2 miljard mensen van minder dan een dollar per dag en sterven er elk uur tweehonderd kleuters aan behandelbare aandoeningen.

De Volkskrant van 15 augustus 2003

1. Zet alle maatregelen die de rijke landen nemen om hun boeren te beschermen nog eens op een rijtje. Geef voor elke maatregel aan wat de gevolgen zijn voor de boeren in arme landen.
2. Wat moet de EU volgens jou doen om van de problemen rond de landbouw af te komen en om boeren in ontwikkelingslanden meer kans te geven om hun producten in de EU te verkopen?

NEDERLAND EN DE WTO

Onze regering is samengesteld uit een coalitie van partijen (CDA, VVD en D'66) die samen het Nederlandse beleid bepalen. Op deze manier bepaalt de Nederlandse bevolking de regels die in ons land gelden ten aanzien van bijvoorbeeld handel, landbouw en veeteelt, arbeidsvoorwaarden, zorg voor het milieu en dierenwelzijn. Maar Nederland staat niet op zichzelf. We zijn een onderdeel van de *Europese Unie* (EU). De EU streeft naar de bevordering van de onderlinge handel en is één van de grootste handelsblokken ter wereld.

Nederland is ook lid van de Wereldhandelsorganisatie WTO. Deze organisatie streeft naar een vrije wereldhandel. Het lidmaatschap van de EU en de WTO betekent dat Nederland haar wetten moet aanpassen aan de regels van deze organisaties.

1. Wat zou het voor Nederland betekenen als er geen vrije wereldhandel zou zijn? Denk daarbij aan de positie van Schiphol, de haven van Rotterdam en aan de werknemers van Philips.

Het 'aanpassen' heeft tot gevolg dat we soms moeten schipperen en compromissen sluiten. Twee voorbeelden:

- 1) Nederland wil op korte termijn af van legbatterijen en de invoer van legbatterij-eieren uit andere landen. Maar de EU wil afschaffing pas op langere termijn en de WTO ziet helemaal niets in welke invoer- en uitvoerbepaling dan ook. Dierenwelzijnorganisaties zien de WTO dan ook als een bedreiging voor de wetten voor dierenwelzijn.
- 2) Geen product zonder inzet van arbeiders. In Nederland gelden arbeidsvoorwaarden en normen. De vakbonden willen dat het WTO ook regels maakt voor arbeidsomstandigheden van arbeiders in andere WTO-lidstaten. Accepteert Nederland bijvoorbeeld handel met en producten van WTO-lidstaten die kinderarbeid toestaan of geen vakbonden toelaten?

Aan de onderhandelingstafel

Meebieden op de wereldmarkt biedt dus mogelijkheden, maar kan ook voor problemen zorgen. Hoe de handelsbelangen van Nederland en de andere WTO-lidstaten op één lijn te brengen, is de grote opgave van de 5e Ministeriele Conferentie van de WTO in Cancún. Zoals je op werkblad 7 over internationale protesten kunt lezen

is er veel kritiek op de WTO. Maar de Nederlandse regering is het standpunt toegedaan dat vrije wereldhandel goed is voor onze economie. Nederland is

een handelsland bij uitstek, ons land is een van 's werelds grootste exporteurs. Het heeft daarom belang bij een zo vrij mogelijke wereldhandel met duidelijke internationale handelsregels. Wel moet de handel bijdragen aan armoedebestrijding. Om te helpen voorkomen dat de ontwikkelingslanden aan het kortste eind trekken, geeft Nederland het Agentschap voor Internationale Handelsinformatie en Communicatie (AIHIC) financiële steun. Dit agentschap steunt de ontwikkelingslanden bij de onderhandelingen binnen de WTO.

De *Koninkrijksdelegatie* naar Cancún bestaat onder andere uit:

Minister voor Ontwikkelingssamenwerking, mevr. A. Van Ardenne-van der Hoeven;

Staatssecretaris van Economische Zaken, mevr. C.E.G. Van Gennip;

Minister van Economische Zaken. Mr. L.J. Brinkhorst. Hij is delegatieleider en tevens vice-voorzitter van de Conferentie.

2. Stel, a) je bent directeur van een transportbedrijf of b) lid van een dierenwelzijnorganisatie. Leg aan de groep uit hoe vrije wereldhandel volgens de regels van de WTO je bedrijf of de doelstellingen van je organisatie kan beïnvloeden.
3. De Nederlandse delegatie bestaat uit 30 personen. Naast vertegenwoordigers van politieke partijen, het bedrijfsleven, landbouw en vakbonden, gaat er één persoon mee als vertegenwoordiger van verschillende maatschappelijke organisaties, zoals NOVIB en de Milieudefensie. Vind je dit gezien de protesten, genoeg? Hoe zou jouw Koninkrijksdelegatie eruit zien?

INTERNATIONALE PROTESTEN

In de steden waar de WTO-bijeenkomsten zijn, zijn er vaak protesten. Bij de bijeenkomst in Seattle in 1999 waren er felle protesten die soms uitliepen op geweld. Sommigen spreken zelfs van de ‘battle of Seattle’ (de slag van Seattle). Ook in Mexico zullen veel demonstraties en protestbijeenkomsten zijn. De organisatoren verwachten dat er 150.000 ‘bezorgde burgers’ uit Noord- en Zuid-Amerika, Europa en Azië in Cancún zullen samenkomen. De deelnemers zijn afkomstig uit diverse groeperingen: boeren, leden van consumenten- en milieuorganisaties, Fairtrade-organisaties, tegenstanders van genetische manipulatie, mensenrechtenorganisaties, dierenrechtenorganisaties, politieke partijen, vakbonden en hulporganisaties voor de Derde Wereld.

OCA is de Organic Consumers Association (Biologische Consumenten Vereniging). De aangesloten instellingen zetten zich in voor veilig voedsel, duurzaamheid en eerlijke handel. Met hulp van de OCA worden er tientallen workshops, forums en culturele evenementen in Cancún georganiseerd. Hoofdthema hierbij is het presenteren van alternatieven voor de ‘corporate globalization’: globalisering (zie ook werkblad 3) van de economie door grote bedrijven. Al deze evenementen zullen geweldloos zijn.

Meer radicale actiegroepen organiseren demonstraties en blokkades of andere vormen van burgerlijke ongehoorzaamheid. De kans bestaat dat die wel uitlopen op geweld. Ook in andere landen zullen er protestbijeenkomsten, acties en demonstraties zijn tijdens de Cancún-week.

Waarom is er zoveel protest?

De argumenten die genoemd worden, zijn:

- De WTO is niet democratisch. Arme landen worden gedwongen in te stemmen met WTO-voorstellen. Anders krijgen ze geen ontwikkelingshulp of leningen.
- De rijke landen komen de WTO-afspraken niet na. Ze proberen op allerlei manieren onder het verminderen van landbouwsubsidies uit te komen.
- De WTO maakt het mogelijk dat de VS genetisch gemanipuleerd voedsel kunnen opdringen aan andere landen en dat de biodiversiteit (= de verscheidenheid aan planten- en diersoorten) vermindert. Het is niet zeker of genetisch gemanipuleerd voedsel veilig is. Demonstranten zeggen dat winstgevendheid boven kwaliteit uitgaat. Het lijkt erop dat we kunnen zelf niet meer bepalen hoe we willen verbouwen, verwerken en consumeren.
- De WTO wil *liberalisering* van publieke diensten. Dat wil zeggen dat allerlei diensten zoals watervoorziening gezondheidszorg, energie en onderwijs niet meer door de staat geregeld worden, maar door grote internationale bedrijven. De ontwikkelingslanden zijn hier huiverig voor. In een aantal landen heeft dit tot hogere prijzen en slechtere dienstverlening geleid. Uit angst hiervoor kwamen onlangs inwoners van Honduras in opstand tegen het voornemen van hun regering de waterleiding te privatiseren in ruil voor een lening van het Internationaal Monetair Fonds.
- De WTO wil een nieuw investeringsverdrag instellen. Hierdoor krijgen bedrijven meer macht, terwijl het tegelijk bijna onmogelijk wordt voor regeringen om sociale en milieuregels te stellen aan investeringen. Investerings zijn zinvol, bijvoorbeeld voor de werkgelegenheid. Maar ze hebben in ontwikkelingslanden vaak ook negatieve bijwerkingen, zoals: ontbossing, vervuiling van rivieren, schending van arbeidsrechten en een toenemende ongelijkheid tussen arm en rijk.

1. Welke Nederlands organisaties ken je op het gebied van: mensenrechten, milieu, arbeid, dieren, Derde Wereld of eerlijke handel?
2. Kijk op hun websites wat zij vinden van de WTO. Maak hiervan een kort overzicht.
3. Een van de alternatieven die de demonstranten voorstellen is dat de landbouw zoveel mogelijk lokaal en zelfvoorzienend is. Dat wil zeggen dat er geproduceerd wordt voor de directe omgeving en dus dat er zo weinig mogelijk producten wereldwijd geëxporteerd en geïmporteerd worden.
  - a) Geef voorbeelden van lokale landbouwproducten in Nederland.
  - b) Wat zijn de voor- en nadelen van zelfvoorzienende landbouw?

EEN DRUPPEL OP DE GLOEIENDE PLAAT?

Er zijn in Nederland verschillende bedrijven die producten verkopen die ons via ‘eerlijke handel’ bereiken. Allereerst heb je de wereldwinkels die óf in de Landelijke Vereniging van Wereldwinkels (met 400 winkels) óf in de Fair Trade Organisatie (met 8 winkels) verenigd zijn. In bijna elke stad of dorp is er wel zo’n winkel. Je kunt er onder meer wierook, sieraden, kunstnijverheid (handgemaakte potten, pannen, tassen enz.), wenskaarten, bureauartikelen, levensmiddelen, knuffels en speelgoed kopen.

Producten, kortom, die je in meer winkels kunt kopen. Toch zijn wereldwinkelproducten bijzondere producten. Ze zijn origineel, authentiek, vaak handgemaakt en afkomstig uit niet-westerse culturen. Producenten zijn Mexicaanse koffieboeren, Balinese houtsnijders of Thaise keramisten. Mensen die meer geld voor hun producten krijgen dan via verkoop aan de gewone groothandel. Ze krijgen een ‘eerlijke prijs’.

Naast de Landelijke Vereniging van Wereldwinkels en de Fair Trade Organisatie is er nog een organisatie die producten verkoopt onder ‘eerlijke handelsvoorwaarden’: de Stichting Max Havelaar. Die verkoopt een zestal producten met het *Max Havelaar Keurmerk*: koffie, thee, sinaasappelsap, bananen, cacao en honing. Je vindt de producten met het Max Havelaar Keurmerk uiteraard ook in wereldwinkels, maar daarnaast in bijna iedere supermarkt en natuurvoedingswinkel van Nederland.

1. Wat zijn de overeenkomsten tussen de verkoop van ‘eerlijke producten’ via de Landelijke Vereniging van Wereldwinkels en de Fair Trade Organisatie en via verkoop door de Stichting Max Havelaar?
2. En wat zijn de verschillen tussen beide systemen?
3. Welke vind je beter?
4. Leg uit wat er bedoeld wordt met een ‘eerlijke prijs’.
5. Wat is een nadeel van ‘eerlijke producten’?
6. Zoek in een encyclopedie of op internet wie Max Havelaar was. Vind je zijn naam goed gekozen voor de stichting? Licht je antwoord toe.
7. Stel, jij bent productmanager bij Stichting Max Havelaar. Naast de bestaande zes producten wil de stichting een nieuw, zevende product gaan verkopen, een die vooral jongeren aanspreekt. Welk product zou je kiezen en waarom?
8. Leg de kop uit die bovenaan deze pagina staat. Ben je het met die kop eens of niet?

Affiche van een Max Havelaar-campagne

Verschillende organisaties in Nederland zoals Novib en de Schone Kleren Campagne vinden de verkoop van ‘eerlijke producten’ wel belangrijk, maar ze willen nog een stap verder gaan. Ze willen met bedrijven een gedragscode afspreken waarin staat hoe die bedrijven met hun personeel moeten omgaan. In zo’n gedragscode zijn onder meer werktijden, lonen en arbeidsomstandigheden geregeld.

9. Stel met een groepje jullie eigen gedragscode op.
10. Ontwerp een eigen keurmerk en een affiche waarmee je de gedragscode bekend gaat maken.
11. Schrijf op hoe jullie denken die gedragscode te gaan controleren.

Per Expresse

lessen in wereldnieuws

EERLIJKE HANDEL WTO-BIJEENKOMST IN CANCÚN

- Is vrijhandel ook eerlijke handel?
- Wat zijn TRIPs?
- Hoe staat Nederland tegenover de WTO?
- Is 'eerlijke handel' slechts een druppel op de gloeiende plaat?

In september 2003 komen delegaties uit 150 landen bijeen in Cancún in Mexico voor een tweejaarlijkse WTO-conferentie.

Voor ons aanleiding om ons te verdiepen in de achtergronden en gevolgen van handel, vrijhandel en eerlijke handel.

Deze **Per Expresse** belicht de achtergronden van het nieuws waarbij vooral gekeken wordt naar de gevolgen van de bijeenkomst voor het dagelijks leven van mensen in ontwikkelingslanden.

De website (<http://www.cmo.nl>) gaat onder meer dieper in op de organisatie WTO en op de gevolgen van handel voor mens, natuur en milieu.

Voor docenten zijn er aanvullende lessuggesties.

Wat is *Per Expresse*?

Per Expresse helpt u bij het lesgeven over de grote wereldvraagstukken en actuele gebeurtenissen.

Inhoud:

Fotokopieerbare activiteiten voor gebruik in de klas, bestemd voor leerlingen van 10 tot 15 jaar.

Voor basisonderwijs:

- * De macht van de consument
- * Vrijhandel en eerlijke handel
- * Landbouwsubsidies
- * Nederland en de WTO
- * Een druppel op de gloeiende plaat?

Voor voortgezet onderwijs:

- * De macht van de consument
- * Vrijhandel en eerlijke handel
- * TRIPs
- * Landbouwsubsidies
- * Nederland en de WTO
- * Internationale protesten
- * Een druppel op de gloeiende plaat?

Leerplan bo:

- * Oriëntatie op mens en wereld (aardrijkskunde)
- * Expressie-activiteiten
- * Nieuwe media

Leerplan vo:

- * Aardrijkskunde
- * Economie
- * Informatiekunde

Wat is WTO?

WTO (World Trade Organisation of Wereldhandelsorganisatie) is een internationale organisatie waarin landen afspraken met elkaar maken over handel, zoals over landbouwproducten, textiel, diensten en patentrecht. De WTO kan de aangesloten landen boetes opleggen als zij zich niet aan de handelsafspraken houden. Hierdoor is de WTO een machtig instituut.

WTO-afspraken gaan daarbij boven het nationale beleid van regeringen, waardoor de beleidsvrijheid van landen wordt ingeperkt.

Afspraken gemaakt in de WTO gaan vaak ten koste van mens en milieu, vooral in ontwikkelingslanden. Ook de manier waarop handelsafspraken tot stand komen, deugt volgens velen niet. Vergaderingen vinden plaats achter gesloten deuren en ontwikkelingslanden hebben vaak niets te zeggen. Daarom is er wereldwijd groot verzet tegen de WTO.

Hoever gaat de invloed van de WTO?

Een voorbeeld dat aantoont hoe ver de invloed van de WTO gaat: Europa kende sinds 1998 een beperking op de import van genetisch gemanipuleerde producten. Europa deed dit uit voorzorg, omdat de gezondheids- en milieुरisico's van genetische manipulatie nog onbekend zijn. Amerika vindt dit onnodig handelsbelemmerend en klaagt Europa daarom nu aan bij de WTO. Als de VS gelijk krijgen (en die kans is groot), moet Europa haar beperking opheffen of hoge boetes betalen. Dit gebeurde al eerder toen Europa Amerikaans hormoonvles weigerde. Ze betaalt nu jaarlijks 130 miljoen euro aan sancties. Zo bepaalt de WTO welke voorzorgsmaatregelen wij mogen nemen en daarmee indirect wat wij eten.

Een ander voorbeeld: Chiquita dwingt met hulp van de WTO de EU tot aanpassing van haar ontwikkelingsbeleid. Om de zelfstandigheid en economische ontwikkeling

in haar voormalige koloniën in Afrika, de Cariben en de Pacific te stimuleren, hebben de lidstaten van de EU met deze landen in 1975 het verdrag van Lomé afgesloten. Afgesproken werd om op de producten vanuit de zogeheten Lomé-landen een lager invoerrecht te heffen dan op die uit andere landen. In 1996 hebben de VS op verzoek van de Amerikaanse multinational Chiquita Banana Corporation de EU aangeklaagd bij de WTO. De WTO gaf de VS in 1997 gelijk. Met het beroep op het discriminatieverbod (je mag geen landen voortrekken) straft de WTO dus een handelsbeleid ten gunste van ontwikkelingslanden. Nadat de EU in 1999 ook in hoger beroep verloor, mochten de VS tot 200 miljoen dollar per jaar handels-sancties treffen. De VS hebben daar vanaf gezien toen de EU aanbod een deel van de handelsvoordelen voor de Lomé-landen terug te draaien. Voor de betrokken ontwikkelingslanden was dat een grote klap. Alleen al in de Cariben zijn honderdduizenden mensen afhankelijk van bananen. Bananen vormen 45 procent van de totale export en een derde van de werkgelegenheid.

Onduidelijke democratische controle

De WTO verschaft erg weinig toegang aan parlementariërs en burgers. Handelsconflicten worden in besloten zittingen en met weinig externe input behandeld, veel stukken blijven geheim. Er bestaat geen recht op informatie voor het publiek. Het komt zelfs regelmatig voor dat functionarissen geen toegang krijgen tot informatie over activiteiten van hun eigen onderhandelaars.

De Europese Unie onderhandelt altijd als één blok in de WTO. Het Nederlandse parlement heeft daarvoor maar weinig te zeggen in de WTO. Binnen de Nederlandse politiek is er bovendien weinig interesse voor de WTO-onderhandelingen. Waarschijnlijk is het voor de Nederlandse politici ook niet zo duidelijk

hoever de beslissingen van de WTO reiken.

Niet alleen het Nederlandse, maar ook het Europese Parlement heeft weinig invloed op het Europese beleid. Het Europese Parlement heeft onvoldoende bevoegdheden en kan geen effectieve controle op het EU-beleid uitoefenen. Zo heeft ze op het terrein van de WTO slechts een adviserende rol.

Waarom zweren veel economen bij vrijhandel?

Volgens een populaire economische theorie profiteert iedereen van vrije handel. Als de handel niet belemmerd wordt, kan ieder mens en ieder land zich specialiseren in die producten en diensten waarin hij of zij het beste is. Daardoor neemt de productiviteit toe en daarmee de algemene welvaart. Sommigen, die een voorsprong hebben in een bepaalde activiteit, zouden dankzij die voorsprong meer profiteren van vrijhandel dan anderen. Gelukkig voor de anderen vertaalt het nadeel van de technologische achterstand zich in lagere lonen. Dat is in veel sectoren een belangrijk voordeel, waardoor de achterstand geleidelijk aan kan worden ingehaald. Een win-win-situatie, zo lijkt het.

Milieudefensie stelt dat deze theorie niet klopt. De 19^e-eeuwse theoretici van de vrijhandel zagen over het hoofd dat in de 21^e eeuw veel kapitaal zich over de landsgrenzen beweegt. Investeerders kunnen zo lage-lonen-landen tegen elkaar uitspelen, waardoor de achterstand, anders de theoretici ons deden geloven, niet geleidelijk wordt ingehaald. Bovendien kunnen lage-lonen-landen hun thuismarkt niet meer voor buitenlandse producten afschermen –de WTO verbiedt dit-, waardoor het lokale bedrijfsleven uit de markt wordt gedrukt. Een afgeschermd thuismarkt was voor het westerse bedrijfsleven destijds de basis waarop men groot kon worden. Die ontwikkeling kunnen de huidige lage-lonen-landen niet meer navolgen.

Waarom is er zoveel protest tegen economische globalisering?

Het gat tussen arm en rijk wordt groter

Zeker 1,2 miljard mensen moet genoeg nemen met minder dan een dollar per dag. Basisbehoeften -zoals goede voeding en alfabetisme- zijn voor velen nog niet vervuld. Ongeveer 11 miljoen kinderen jonger dan vijf jaar sterft elk jaar aan makkelijk te genezen aandoeningen. Tussen 1975 en 2003 groeide de gemiddelde welvaart per persoon in de 30 rijkste landen en daalde deze in de 50 armste landen. De consumptie in Afrika ligt op het moment zelfs 20 procent lager dan in 1980. Volgens de Wereldbank leven twee miljard mensen, eenderde van de wereldbevolking, in 'gemarginaliseerde' landen. Daar kun je nog honderden miljoenen gemarginaliseerden aan toevoegen die leven in landen als China en India: landen die volgens de Wereldbank zouden profiteren van de globalisering. De Wereldbank concludeert niet wat het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP) wel durft te concluderen: dat er een verband is tussen economische globalisering en de toename van de ongelijkheid in de wereld.

Meer productie en handel leiden tot excessief gebruik van natuurlijke hulpbronnen

Vrijhandel moedigt rijke landen aan om meer te consumeren en arme landen om meer te exporteren. Hierbij worden vaak onvervangbare natuurlijke hulpbronnen vernietigd. De visvangst op niet minder dan 60% van 's werelds visgronden loopt terug als gevolg van overbevissing. In slechts vijf jaar, tussen 1990 en 1995, verdween er wereldwijd 56 miljoen hectare bos: 15 keer Nederland. Bepaalde metalen en fossiele brandstoffen - zoals olie, gas, kolen en koper - kunnen binnen vijftig jaar uitgeput zijn. Die brandstoffen zijn bovendien de belangrijkste oorzaak van klimaatverandering.

Bedrijven worden zo machtig dat het moeilijk is om hun activiteiten te controleren

's Werelds grootste bedrijven hebben toegang tot belangrijke politieke besluitvormers. Overheden gaan ervan uit dat wat goed is voor de handel, goed is voor iedereen. Bedrijven, zo zeggen de anti-globalisten, zijn er echter vooral op uit om hun eigen positie te versterken. Dat doen ze door hun toegang tot buitenlandse markten te vergroten en door het verminderen van hun kosten, onder andere door fusies en acquisities. Op dit moment is tweederde van de wereldhandel in handen van slechts vijfhonderd bedrijven. Shell is in puur economische termen machtiger dan Maleisië of Ierland. Dankzij de globalisering kan een bedrijf vrij makkelijk uitwijken naar een ander land.

Volgens de VN-organisatie voor handel en ontwikkeling, UNCTAD, leidt dit er onder andere toe dat vooral landen die om buitenlandse investeringen verlegen zitten, gestimuleerd worden om hun milieustandaard te verlagen.

Kleine bedrijven en boeren kunnen niet concurreren en arbeidsplaatsen gaan verloren

Kleine bedrijven en boeren kunnen simpelweg niet op tegen de invloed en marktkracht van deze nieuwe mondiale giganten. Velen gaan eraan kapot. Fusies hebben ertoe geleid dat een groot aantal mensen hun werk verloor. Bedrijven verplaatsen hun kantoren en fabrieken naar landen waar ze goedkopere arbeidskrachten vinden en minder milieuregels zijn.

Onder druk van de mondiale competitie, stellen veel landen flexibeler arbeidsvoorwaarden op om hun arbeidskosten te verlagen (dit geldt voor Egypte, Argentinië en Chili, maar ook voor Nederland, Frankrijk en Duitsland).

Arme landen moeten onderhandelen vanuit een ongelijkwaardige positie

De WTO wordt gedomineerd door een kleine groep van machtige handelsnaties of -blokken, met name de EU, de VS en Japan. Andere landen lopen het risico economisch geïsoleerd te raken als ze buiten de WTO blijven.

Veel arme landen merkten in Seattle echter (waar de vorige bijeenkomst werd gehouden), dat ze ook als WTO-lid werden buitengesloten van vergaderingen waar belangrijke beslissingen werden genomen. In Genève (waar het hoofdkantoor van de WTO staat) hebben arme landen zelfs moeite te volgen wat er allemaal wordt besproken. Sommige landen kunnen zich niet eens één permanente vertegenwoordiger veroorloven, terwijl dagelijks heel specialistische onderhandelingen worden gevoerd die hun belangen direct raken.

Een uitgave van Milieudefensie, gratis te downloaden vanaf <http://www.milieudefensie.nl> en bron voor bovenstaand artikel.

LESSUGGESTIES

(BO) Vooraf: kringgesprek

Doel: introductie van het thema.

Weten leerlingen wat 'handel' is? Kunnen zij voorbeelden geven? Weten zij hoe een paar cacaobonen uit Ivoorkust als een reep chocolade in onze winkels komen? Wie komen daar allemaal bij te pas?

Kennen zij het verschil tussen (vrij)handel en eerlijke handel?

Laat leerlingen krantenberichten verzamelen over de WTO en de bijeenkomst in Cancún. Wordt daarin goed uitgelegd waar het om draait?

(BO/VO) De macht van de consument

Doel: leerlingen zijn op de hoogte van de macht die (zij als) consumenten hebben

We willen naar 'eerlijke handel', maar zijn we, als consument, ook een eerlijke handelspartner? Wat hebben we zelf bij te dragen aan een verbetering van de eerlijkheid in de economie? Of gaat het allemaal over onze hoofden heen?

Werkblad 1 gaat over de macht van de consument. Beter is misschien 'de macht van de consumenten'. Pas als consumenten met velen zijn kunnen ze hun invloed doen gelden. Tekst en opdracht proberen dat over te brengen. Ook de leerlingen vormen in aanleg een krachtige consumentengroep. De opdracht heeft als doel ze de mogelijkheden daarvan te laten inzien maar legt tegelijkertijd de problemen bloot: hoe maak je van al die afzonderlijke consumenten een machtige groep?

Het zou mooi zijn als de opdracht ook concreet, door de hele klas, in school zou kunnen worden uitgevoerd. Bijvoorbeeld rond de introductie of daadwerkelijke verkoop van Max Havelaar-producten op school. Gelijk een mooie gelegenheid om dat aan te zwengelen bij de directie.

Het ontwerpen van een campagne, zoals bedoeld in de opdracht, leent zich bij uitstek voor samenwerking tussen vakken: behalve voor de vakken economie, maatschappijleer en aardrijkskunde zijn er ook mogelijkheden voor Nederlands (het schrijven van de teksten), Tekenen (het ontwerpen van affiches en drukwerk) en Muziek (voor het componeren van een reclamemuziekje).

(BO/VO) Vrijhandel en eerlijke handel

Doel: Leerlingen worden aangespoord na te denken over de spelregels die zouden moeten gelden voor de internationale handel.

Op deze pagina's wordt uitgelegd wat de WTO is, welke rol zij speelt in de regulering van de wereldhandel en of vrijhandel ook eerlijke handel is.

Antwoorden op de opdrachten:

1) Verdeel de klas in groepjes. Elk groepje krijgt een land toegewezen dat ze moeten vertegenwoordigen. Zij moeten proberen zo goed mogelijk de belangen van dat land te behartigen. De leerlingen onderhandelen in groepjes namens hun 'eigen' land. De landen hebben allemaal eigen belangen en de kunst is om tot een compromis te komen waar iedereen zich in kan vinden. Laat elke 'delegatie' een eigen naambordje maken met daarop het land dat ze vertegenwoordigen.

2) Dit is een 'huiswerkopdracht'. Zij kan van tevoren gemaakt worden. Als u deze lesbrief verspreid over meerdere lessen behandelt, kunt u er in een volgende les op terugkomen. Leerlingen ontdekken waar hun spullen vandaan komen en hoe zij dus ook een rol spelen in de wereldwijde handel.

3) Discussievraag. De leerlingen moeten een standpunt formuleren over de vraag of onze eigen cultuur en identiteit bedreigd worden door één overheersende (Amerikaanse) cultuur.

(VO) TRIPs

Doel: leerlingen weten wat TRIPs is en wat het belang is van het verdrag voor de Derde Wereld

We leggen de gevolgen van het huidige TRIPs-akkoord uit a.h.v. twee voorbeelden: zaden en medicijnen.

Antwoorden op de opdrachten:

1) Het ontwikkelen van een nieuw product kost een bedrijf veel geld. Door een patent hebben ze het alleenrecht op dat product. Ze kunnen zelf een goede prijs bepalen of andere bedrijven laten betalen voor het gebruik van het patent. Hierdoor kunnen ze hun ontwikkelkosten terugverdienen.

2) De uitgeverijen, auteurs en acteurs zullen dan minder verdienen. Hierdoor bestaat de kans dat hun producten duurder worden. Ook zullen er minder snel nieuwe uitgaven komen. Verder zullen ze het moeilijker gaan maken om kopieën te maken (zoals bij nieuwe cd's al gebeurt).

3) Op de genoemde webpagina staan overzichten per tropische ziekte. Malaria is de meest voorkomende dodelijke ziekte en komt het meest voor in de armere landen. Laat de leerlingen deze opdracht in groepjes maken.

4) Uitgebreide informatie over genetische manipulatie staat op <http://www.nrc.nl/W2/Lab/GM/> of <http://archive.greenpeace.nl/gminfo/> Veel genoemde **voordelen** zijn betere eigenschappen van het gewas, bijvoorbeeld ongevoeligheid voor schadelijke insecten en meer vitaminen. **Nadelen** zijn het verdwijnen van de biodiversiteit en de onzekerheid of het voedsel echt veilig is voor mens en dier.

(BO/VO) Landbouw

Doel: leerlingen weten wat de gevolgen zijn van het huidige landbouwbeleid voor mensen in verschillende regio's van de wereld

Dit werkblad laat zien hoe rijke landen de tegenstelling arm-rijk in stand houden door hun landbouw te steunen. Ook wordt duidelijk hoe de Europese Unie zich financieel in de nesten heeft gewerkt door zijn landbouw zo ruim te steunen. Leerlingen worden uitgenodigd na te denken over hoe deze problemen moeten worden aangepakt.

Antwoorden op de opdrachten:

1) Invoerheffingen op producten uit het buitenland maken die duurder. Ook wordt een deel van wat je aan belasting betaalt uitgegeven aan steun aan de landbouw.

2) Een groepsopdracht, vooral geschikt voor leerlingen in het VO.

Vergelijk de maatregelen die iedere groep voorstelt met afspraken die de landen van de EU op 25 juni 2003 hebben gemaakt om de landbouwsteun te hervormen: invoerheffingen en uitvoersubsidies op landbouwproducten worden verlaagd. Ook de bodemprijs van zuivelproducten wordt verlaagd waardoor de EU minder geld kwijt is aan het opkopen van onverkochte voorraden. Daardoor verdienen boeren die deze producten maken, minder als de marktprijs beneden de oude bodemprijs zakt. De hoogte van subsidies voor boeren wordt losgekoppeld van de productiecapaciteit van hun bedrijf. De EU wil met deze maatregelen de uitgaven voor de landbouw verkleinen, de opbrengst van de landbouw verlagen waardoor overschotten kleiner worden of helemaal verdwijnen (waarmee ook het probleem van dumping op de wereldmarkt kleiner wordt of verdwijnt) en ontwikkelingslanden meer toegang geven op de Europese markt voor hun landbouwproducten. Daardoor verdienen deze landen meer aan hun producten en neemt de armoede daar af.

(BO/VO) Nederland en de WTO

Doel: leerlingen weten hoe de WTO het beleid van Nederland beïnvloedt

Nederland moet haar beleid afstemmen op WTO-regels. Wat zijn daarvan de gevolgen?

Antwoorden op de opdrachten:

1) Zonder wereldhandel zouden wij veel minder keus aan producten hebben, maar belangrijker nog: veel meer werkloosheid. De 'mainport'-functies van Schiphol en Rotterdam zouden niet bestaan en veel werknemers van Philips zouden zonder baan zitten.

2a) Volgens het Ministerie van EZ biedt een vrije wereldmarkt mogelijkheden tot groei van de handel en daarmee groei van de internationale en nationale economie. Er komt meer behoefte aan transport en logistieke organisatie. Ook biedt de WTO de mogelijkheid om het internationale handelsverkeer beter te organiseren en bijvoorbeeld in- en uitvoerobstakels uit de weg te ruimen. Dit is allemaal in het voordeel van transportbedrijven. De kans is wel dat we nog vaker in de file komen te staan.....

2b) Dierenwelzijnorganisaties vrezen dat vrijhandelregels voorrang krijgen op de wetgeving voor dierenwelzijn. Volgens de WTO-regels kan Nederland een wrede fokmethode binnen het eigen land verbieden. Maar de import van vlees en bont van dieren die in een ander land op dezelfde manier gefokt zijn, mag niet verboden worden. Meer informatie kunt u vinden op <http://www.gaia.be> en <http://www.ciwf.nl>.

3) Vinden de leerlingen de samenstelling van de delegatie evenwichtig? Kunnen de verschillende standpunten voldoende aan bod komen? Naar aanleiding van deze vragen kunnen de leerlingen hun eigen delegatie samenstellen.

(VO) Internationale protesten

Doel: leerlingen weten waarom er zoveel protest is tegen de WTO en tegen de globalisering

Waarom gaan bijeenkomsten van mondiale organisaties als de WTO altijd begeleid door massale protesten en wat waartegen protesteren de demonstranten eigenlijk? Werkblad 7 geeft het antwoord. Dit werkblad kan niet zonder eerst werkblad 6 te hebben behandeld.

Antwoorden op de opdrachten:

1) Enkele organisaties op dit gebied zijn bijvoorbeeld: Amnesty International, Milieudefensie, FNV, Greenpeace Novib, Solidaridad en Fair Trade.

2) Laat de leerlingen deze opdracht in groepjes doen. Veel informatie over de WTO is te vinden bij <http://www.oneworld.nl>, <http://www.novib.nl> en vooral bij <http://www.milieudefensie.nl>

3a) Voorbeelden van lokale landbouwproducten zijn: kaas, melk, groenten en fruit rechtstreeks van de boer.

3b) Enkele **voordelen** van zelfvoorzienende landbouw zijn: er is minder vervuiling doordat er minder vervoer nodig is en er is meer controle op voedselveiligheid en kwaliteit mogelijk.

Nadelen: er zijn minder verschillende producten verkrijgbaar. Dit is afhankelijk van seizoen en klimaat.

(BO/VO) Een druppel op de gloeiende plaat?

Doel: leerlingen vormen zich een mening over de verkoop van producten via 'eerlijke handel'

In meer dan 400 wereldwinkels kun je terecht voor 'eerlijke producten' en in bijna alle supermarkten voor een selectie van zes voedingsmiddelen met het Max Havelaar Keurmerk.

Antwoorden op de opdrachten:

- 1) In beide gevallen krijgen de producenten een 'eerlijke prijs' voor hun producten.
- 2) In wereldwinkels kun je alléén maar 'eerlijke producten' krijgen, de zes producten van Stichting Max Havelaar moeten concurreren in de winkel met andere producten. In het ene geval ga je speciaal naar een winkel met 'eerlijke producten' toe, in het andere geval nemen mensen een 'eerlijk product' mee bij hun dagelijkse boodschappen (= dus makkelijker).

4) Een 'eerlijke prijs' is een prijs die rekening houdt met de ware kosten van de producent (= niet onder de kostprijs en zelfs met een beetje winst, zodat de producent, meestal een kleine boer, voldoende inkomen heeft om van te leven).

5) Ze zijn vaak duurder dan gewone producten (zeker als de wereldmarktprijs onder de kostprijs ligt).

6) Eduard Douwes Dekker werkt op Java (Indonesië) als ambtenaar en wordt in 1856 assistent-resident (een soort burgemeester) in Lebak, een van de armste streken van Java. Hij raakt onder de indruk van de onderdrukking waaronder de bevolking te lijden heeft. Terug in Nederland schrijft hij onder de schuilnaam Multatuli (= Ik heb veel geleden) een boek: *Max Havelaar of de koffieveilingen der Nederlandse Handelmaatschappij*. Daarin beschrijft hij de misstanden die het gevolg zijn van het beleid in Nederlands-Indië. De hoofdpersoon, Max Havelaar, neemt het op voor de inlanders.

8) Eerlijke handel is goed voor minder dan 0,001% van de wereldhandel. Het best verkochte 'eerlijke product', de Oké-banaan, haalt tussen de 5% (Nederland) en 15% (Zwitserland) ten opzichte van gewone bananen. De verkoop van 'eerlijke producten' is in dat opzicht te omschrijven als een druppel op de gloeiende plaat. We hebben achter de kop toch een ? gezet, omdat eerlijke handel desondanks tienduizenden gezinnen in ontwikkelingslanden van een redelijke boterham voorziet.

9-11) Voorbeelden van en meer informatie over gedragscodes kunt u vinden op de website van de Schone Kleren Kampagne: www.schonekleren.nl/codes.htm

Eerdere edities van Per Expresse

0 Stem af op het nieuws	10 Verandert het klimaat?
1 Kinderen aan het werk	11 Aardbeving in India
2 Orkaan Mitch	12 Mond- en klauwzeer
3 Oorlog in Europa	13 Aanslagen op de Verdraagzaamheid
4 De Koerden en het proces tegen Öcalan	14 Crisis in Argentinië
5 Oost-Timor en de lange weg naar onafhankelijkheid	15 Verkiezingen in Zimbabwe en Nederland
6 Millennium	16 VN-wereldtop voor kinderen
7 Water	17 Israël en Palestina: het beloofde land?
8 Honger in de Hoorn	18 De dreigende oorlog tegen Irak
9 Olympische Spelen 2000	19 Crisis in Afrika
	20 Zin en onzin over SARS

Per Expresse heeft de bedoeling jongeren te helpen zichzelf zicht te verschaffen op het mondiale nieuws. Het nieuws krijgt een context en er worden verbanden gelegd tussen het dagelijks leven van de jongeren hier en de gebeurtenissen elders op de wereld. *Per Expresse* is beschikbaar als het nieuws nog nieuws is -binnen twee weken- en leerlingen behoefte hebben aan antwoorden op de vragen die het nieuws bij hen oproept.

Deze editie is geschreven en geproduceerd door Centrum voor Mondiaal Onderwijs te Nijmegen, Dep te Manchester, Panos Institute te Londen, CEM te Brescia, Intermon te Madrid en CDU te Limerick.

© copyright CMO, DEP, Panos, CEM, Intermon, CDU 2003.

© Nederlandse tekst: CMO, 2003.

De werkbladen mogen alleen worden gefotokopieerd voor gebruik binnen de instelling die het pakket heeft aangekocht of gedownload.

Centrum voor Mondiaal Onderwijs, Postbus 9108, 6500 HK Nijmegen, tel. 024-3613074, fax 024-3613014, e-mail cmo@nsm.kun.nl.

Losse nummers kosten €3,50. Wie een abonnement neemt, krijgt er het nulnummer *Stem af op het nieuws* er gratis bij. Op de website van het Centrum voor Mondiaal Onderwijs wordt elke nieuwe editie z.s.m. aangekondigd (www.cmo.nl). Wie daar een emailadres doorgeeft, wordt geïnformeerd over het verschijnen van nieuwe edities.

Global Express/Per Expresse wordt gefinancierd door de EU (DG VIII) en Kennisnet.

Overig (les)materiaal

- Scriptiepakket over 'Eerlijke Handel', te gebruiken voor een werkstuk of spreekbeurt, CMO, tel. 024-3613074

Internet

- <http://www.wto.org>
- <http://www.maketradefair.nl>
- <http://www.wereldwinkels.nl>
- <http://www.fairtrade.nl>
- <http://www.novib.nl>
- <http://www.milieudefensie.nl>
- <http://www.schonekleren.nl/>

Meer links, lessuggesties en achtergrondinformatie voor leerlingen én leerkrachten vindt u op internet: <http://www.cmo.nl>